

Językoznawstwo ogólne: GENERATYWIZM

wykłady w zastępstwie
prof. J. Linde-Usiekniewicz
- semestr zimowy 2009/2010

dr Paweł Rutkowski

Katedra Językoznawstwa Ogólnego,
Wschodnioazjatyckiego Porównawczego i Baltystyki
Uniwersytet Warszawski
p.rutkowski@uw.edu.pl
www.kjoib.uw.edu.pl/rutkowski

Wykład II. Składnia generatywna

6 stycznia 2010 r.

dr Paweł Rutkowski

Katedra Językoznawstwa Ogólnego,
Wschodnioazjatyckiego Porównawczego i Baltystyki
Uniwersytet Warszawski
p.rutkowski@uw.edu.pl
www.kjoib.uw.edu.pl/rutkowski

Składnia odgrywa najważniejszą rolę w teorii Chomsky'ego.

To składni dotyczy określenie „**gramatyczny**”.
Gramatyczność to **nie** sensowność:

- (1) *colorless green ideas sleep furiously*
- (2) **furiously sleep ideas green colorless*

Zdanie (2) jest gramatyczne, choć bezsensowne.

3

Teoria zasad i parametrów (*Principles and Parameters*):

- Cel: próba ustalenia zestawu prostych, ogólnych i **uniwersalnych** zasad, które składają się na gramatykę uniwersalną.
- Mimo iż są uniwersalne, zjawiska składniowe mogą być w poszczególnych językach różnie **parametryzowane** (doprecyzowywane).
- Dziecko wyposażone jest w gramatykę uniwersalną, czyli zbiór zasad i parametrów, a nabywanie języka polega na **ustawianiu odpowiednich wartości** tychże parametrów.

4

Zasada jest np. to, że zdania muszą mieć podmiot w swej strukturze głębokiej.

Za **parametr** uznamy natomiast możliwość pominięcia podmiotu w powierzchniowej (fonetycznej) realizacji zdania.

W języku polskim parametr ten jest ustawiony na „+”, podczas gdy w angielszczyźnie na „-”:

- (1) (*On*) czyta. ← możliwe pominięcie
- (2) **(He) reads.* ← niemożliwe pominięcie

5

Innym przykładem **zasady** jest to, że zdania podrzędne są przyłączane do nadrzędnych za pomocą spójnika.

Za **parametr** uznamy z kolei możliwość pominięcia tego spójnika w fonetycznej realizacji zdania.

W języku polskim parametr ten jest ustawiony na „-”, podczas gdy w angielszczyźnie na „+”:

- (1) *Jan wie, *(że) ona go kocha.*
- (2) *John knows (that) she loves him.*

6

- Różnice między poszczególnymi językami prowadzą się do **różnych parametryzacji** zasad gramatyki uniwersalnej oraz **różnic w zasobie leksykalnym** (analogiczne słowa w różnych językach mają - co oczywiste - różne kształty fonetyczne, ale także różne cechy formalne, czyli właściwości gramatyczne).
- Wszystkie języki mają **frazową** strukturę składniową (zdanie, które samo jest frazą, dzieli się bez reszty na frazy, a te składają się z kolejnych fraz i składników najniższego poziomu, niepodzielnych).

7

Podstawowy model struktury frazowej został zaproponowany przez Jackendoffa (1977) i nazywany jest **składnią kreskową** (*X-bar syntax*).

X-bar („kreskowanie”) jest modelem uniwersalnym. W myśl tej teorii **każda** fraza w **każdym** języku naturalnym konstruowana jest wokół swego **elementu głównego** (ang. *head*), czyli jednostki terminalnej (niepodzielnej), która „dominuje” w danej frazie (tak jak np. rzeczownik we frazie rzeczownikowej lub czasownik we frazie czasownikowej).

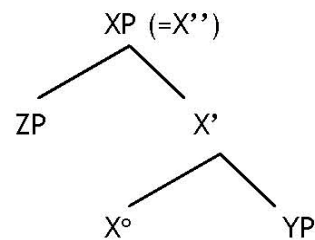
8

Notacja stosowana międzynarodowo w odniesieniu do fraz składniowych:

VP (ang. *Verb Phrase*) - fraza czasownikowa
 NP (ang. *Noun Phrase*) - fraza rzeczownikowa
 AP (ang. *Adjective Phrase*) - fraza przymiotnikowa
 AdvP (ang. *Adverb Phrase*) - fraza przysłówkowa
 NumP (ang. *Numeral Phrase*) - fraza liczebnikowa
 QP (ang. *Quantifier Phrase*) - fraza kwantyfikatorowa
 itd.

9

Uniwersalna struktura składniowa dowolnej frazy:

Dowolna fraza (XP) składa się zawsze z: elementu głównego (X°), specyfikatora (ZP) i dopełnienia (YP).

10

Notacja *X-bar* („kreskowanie”):

- element główny X oznaczony jest jako X°,
- cała fraza zbudowana wokół elementu X oznaczona jest jako X'' lub XP (na tym poziomie struktury do frazy dołączany jest jej specyfikator),
- stopień pośredni w strukturze frazy oznaczony jest jako X' (na tym poziomie element główny łączy się ze swoim dopełnieniem).

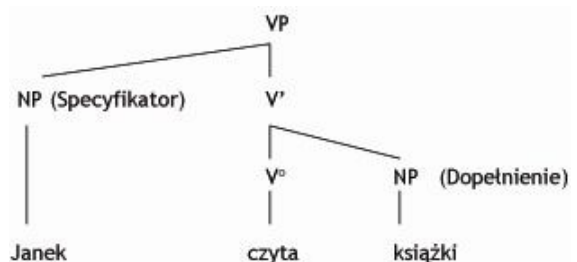
Relacje „genealogiczne”:

- specyfikator frazy to „córka” węzła XP, a zarazem „ciotka” pozycji X°,
- dopełnienie to „siostra” pozycji X°.

11

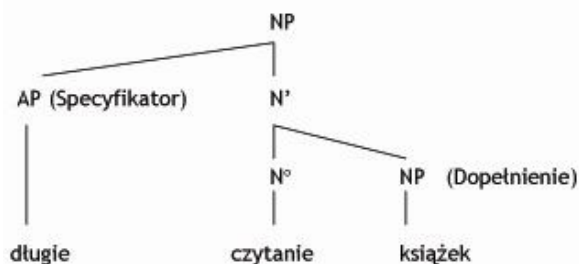
Przykłady konstrukcji zanalizowanych przy użyciu aparatu składni kreskowej:

Fraza czasownikowa (VP):

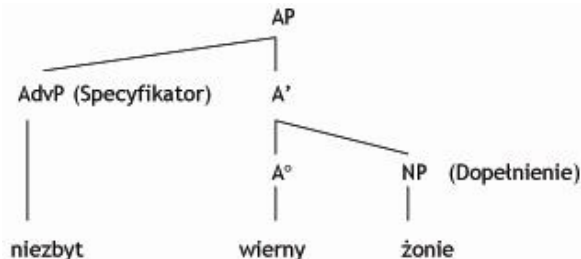
12

Fraza rzeczownikowa (NP):

13

Fraza przymiotnikowa (AP):

14

Każda fraza ma element główny, natomiast nie każda musi mieć dopełnienie i specyfikator (np. fraza NP *Janek* ma tylko element główny).

Rozwój tego modelu we współczesnym generatywizmie: frazy mogą być budowane nie tylko wokół konkretnych elementów leksykalnych, ale też wokół tzw. elementów funkcyjnych (o charakterze abstrakcyjnym).

Zdanie uznaje się obecnie za frazę fleksyjną (IP - *Inflectional Phrase*), której elementem głównym jest abstrakcyjny element I° (przekazujący informację na temat właściwości fleksyjnych czasownika, takich jak czas, osoba, liczba itp.).

15

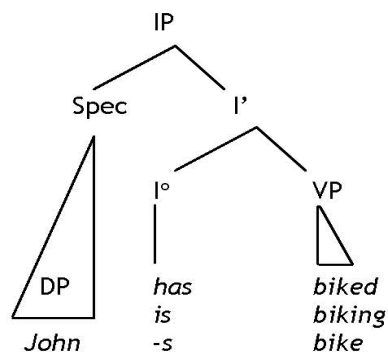
Właściwa fraza czasownikowa (VP - *Verb Phrase*) jest jedynie dopełnieniem elementu I° (czyli centralnej pozycji w zdaniu).

Podmiot zdania jest specyfikatorem frazy IP, a nie frazy VP.

Model ten ma wyrażać intuicję, iż sam czasownik (rozumiany jako element leksykalny wyjęty ze słownika mentalnego) nie może utworzyć zdania, o ile nie zostanie opatrzony odpowiednią otoczką fleksyjną.

Odpowiednio dobrane wartości kategorii fleksyjnych są spoiwem i niezbędnym elementem każdego zdania!

16

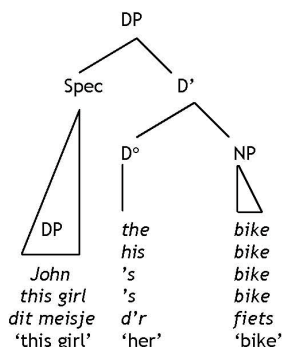

17

Inny przykład frazy o charakterze funkcyjnym: fraza przedimkowa (DP, *Determiner Phrase*), postulowana przez Stevena Abneya (1987).

Abney (1987) rezygnuje z traktowania rzeczownika jako centrum struktury nominalnej; fraza rzeczownikowa jest u niego jedynie dopełnieniem frazy przedimkowej. Centrum frazy przedimkowej to np. rodzajnik (np. ang. *the*), zaimek wskazujący (np. *this* 'ten'), element dzierżawczy (np. *his* 'jego'). Elementy tego typu pozwalają na użycie rzeczownika w zdaniu, gdyż nadają mu wartość referencjalną, czyli wskazują jego odniesienie do rzeczywistości pozajęzykowej. Bez tego rzeczownik nie mógłby być właściwie zinterpretowany.

18

19

Cechy elementów funkcyjnych:

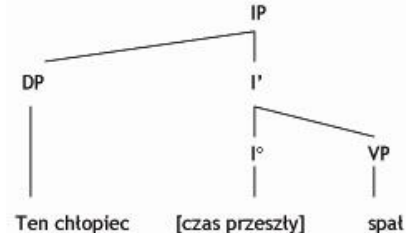
- **synsemantyczność** (elementy synsemantyczne same przez się nie mają pełnego znaczenia, lecz otrzymują je dopiero w połączeniu z elementami **autosemantycznymi**);
- **pomocniczość** względem elementów samodzielnych znaczeniowo;
- funkcja **regulacyjna**: elementy funkcyjne doprecyzowują znaczenie elementów samodzielnych, np. rodzajnik doprecyzowuje referencję (odniesienie) rzeczownika, a element fleksyjny I° doprecyzowuje właściwości fleksyjne czasownika (czas, osoba itd.);

20

- znaczenie elementów funkcyjnych można **zredukować** do najprostszych opozycji (typu 'określony'/'nieokreślony');
- ich rolą w zdaniu jest spajanie (składniowa „**zaprawa**” łącząca elementy leksykalne, czyli „**cegły**”), bez tej „zaprawy” niemożliwe byłoby utworzenie zdania;
- elementy funkcyjne mogą być wyrażone za pomocą osobnych słów (np. ang. rodzajniki *the*, *a*, czasowniki posiłkowe *have*, *am* itd. lub polskie *będzie* w konstrukcjach czasowych typu *będzie czytać*) - takie słowa należą do **zamkniętych** klas (klasy te nie są zazwyczaj rozbudowywane poprzez dodawanie/zapożyczanie nowych słów);

21

- elementy funkcyjne mogą też mieć charakter **abstrakcyjny**: nie są wówczas osobnymi słowami (realizowanymi fonetycznie), lecz abstrakcyjnymi cechami składniowymi (np. elementem I° w polskim zdaniu *Ten chłopiec spał* jest cecha [czas przeszły]):

22

Dziękuję za uwagę!

p.rutkowski@uw.edu.pl
www.kjoib.uw.edu.pl/rutkowski

23